

Archeológia krajiny

Martin Gojda: *Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny*. Vydala Academia Praha, 2000. 240 s., 180 obr., odporúčaná cena 481 Sk.

Archeológiu možno definovať ako štúdium 99 % ľudských dejín, píše Martin Gojda, český archeológ a historik. Podľa neho *moderná archeológia nie je iba o starých Slovanoch*, pritom však pripomína, že výstava Veľká Morava pred takmer štyridsiatimi rokmi ukázala atraktívnosť tohto odboru pre širokú verejnosť. Uvádza aj príklady záujmu o archeológiu z iných krajín. Archeológia je dobrodružnou výpravou do hlbín času. Moderný človek je prestúpený históriou, vedomie minulosti je prítomné v každom z nás, pripomína autor. Prezentuje rozdielne príklady záujmu o konkrétne archeologické pamiatky: Známe nálezisko megalitických stavieb Stonehenge v Anglicku sa stále teší veľkej priazni, naproti tomu v grófstve Norfolk nedávno poľnohospodárske praktiky zničili vyše 90 % stôp po zaniknutých stredovekých sídliskách. Príklady z Čiech: Vyvýšeninu-mohylu v Lichocevi pri Prahe, kde kedysi bývali aj národné slávnosti, pred tridsiatimi rokmi zrovnali so zemou. Na vrchu Veliš pri Jičine stál kedysi mohutný stredoveký hrad. Skončil ako zásobáreň stavebného materiálu pre miestnych obyvateľov a vrch pod ním naostatok premenili na kameňolom, takže namiesto krajinej a sídelnej dominanty je tu dnes diera.

Autor venuje dosť priestoru vyjasňovaniu názorov na hodnotenie minulosti, citujúc pritom viacerých autorov. M. Kuna zdôrazňuje predel

medzi predhistóriou a históriou, J. Klápště to popiera a S. Vencl uvádza dôvody spojitosti historických a pravekých javov. Podľa P. Teilharda de Chardin pri rekonštrukcii minulosti zisťujeme, že *takzvané "historické" obdobia až po "moderné" a vrátane neho nie sú ničím iným, ako priamym predĺžením neolitu*. Podľa V. Matouška *štúdium minulosti je iba rafinovaným štúdiom súčasnosti*.

Anglický historik F. W. Maitland označil vlastnú krajinu za *čarovný palimpsest* (stredoveký pergamen s niekoľkokrát popísanými a opakovane zotretými stranami textu). Krajina je ako podzemný archív. Je vlastne jedinou obrovskou archeologickou lokalitou. Gojda uvádza, že dnešná podoba európskej krajiny vyplýva z charakteru, ktorý jej vtačil stredovek. Na českú krajinu výrazne vplývalo aj obdobie baroka. Pôvod dnešnej podoby sídelnej siete však možno hľadať nielen v stredoveku, ale často už v praveku. Dá sa to zistiť využívaním metód krajinej archeológie. Zaujímavý príklad kontinuity a zároveň posúvania osídlenia v krajine autor dokumentuje z Kouřimi. Tu pôvodne stálo hradisko z 9. – 10. storočia, neskôr v 10. storočí vedľa neho vzniklo nové správne centrum a dve storočia neskôr pri ňom kráľovské mesto.

Archeológiu nemožno pochopiť bez priestorových vzťahov, inklinuje k trojrozmernému ponímaniu, ku krajine. Súčasná archeológia nerobí veľký rozdiel medzi prístupom ku skúmaniu dávnej a modernej histórie. Prostredie nechápe ako statickú kulisu, ale ako živú krajinu. Často sa používa pojem *pamäť krajiny*. *"Silnejúce vedomie hlbokých vzájomných väzieb prírodného a spoločenského prostredia určuje stále výraznejšie súčasné zameralie archeológie na štúdium krajiny a jej historického vývinu"*, uvádza autor. Prírodnú a kultúrnu zložku krajiny nemožno od seba oddeliť. Sídelnú topografiu nemožno pochopiť iba z dvojrozmerných dokumentov. Podľa Z. Vašíčka dokonca v hĺbke minulosti čas a priestor splývajú.

Archeológia musela nastúpiť do rýchlych vedecko-technického pokroku a inšpirovať sa prevažne prírodovednými disciplínami. Tam, kde sa robí na vysokej vedeckej úrovni, je čítaním príkladom spolupráce mnohých disciplín. Britský priekopník krajinej archeológie Crawford obrátil pozornosť od nálezísk ku krajine ako celku a poukázal na výhodnosť prepojenia archeológie a geografie pre výskum pradávneho usporiadania priestoru. Pre výskum historickej krajiny má zmysel aj aplikácia priestorových modelov z geografie, napr. Christallerovej teórie ústredných miest. Ak sa chceme zaoberať minulosťou skrytou v zemi na väčšej ploche, musíme veci vidieť z nadhľadu. Archeologické pamiatky možno skúmať aj bez deštruktívnych zásahov využívaním leteckého prieskumu, leteckého snímkovania, diaľkového prieskumu Zeme, geofyzikálnych prístrojov a pod. Autor uvádza konkrétne príklady, ako možno z vtáčej perspektívy poznať na povrchu Zeme stopy po dávnych hradiskách, sídlach, pohrebiskách, hraniciach a i. Aj bez priameho zásahu do terénu dnes už možno prenikať pod zemský povrch a zistiť, čo je pod ním ukryté. Orientáciu archeologického výskumu na štúdium väčších priestorových celkov krajiny sprevádza rozsiahle používanie nedeštruktívnych metód. Je to prínos pre územné plánovanie aj tvorbu životného prostredia.

V záverečnej časti knihy sa autor venuje charakteristike archetypov európskej kultúrnej krajiny od praveku po novovek. Škoda, že medzi archeologickými pamiatkami neuviedol aj charakteristický ľudový spôsob ohrádzania pozemkov z Dalmácie a priľahlých ostrovov v Jadranskom mori (*suhozid*, t. j. suchý múr), ktorý má podľa znalcov veľmi starý pôvod.

Gojdova kniha je ojedinelým, nevšedným dielom s komplexným pohľadom na problematiku, podnetným pri štúdiu krajiny a sídelného vývinu.

Igor Thurzo